

RECENSIÓN DE INVESTIGACIÓN SOCIAL

Lourdes Besada Agra

TÍTULO: El Programa de Educación y Apoyo Familiar: La intervención con familias en riesgo y/o exclusión social en el contexto de los Servicios Sociales de Galicia.

AUTORA: Besada Agra, Lourdes.

NATUREZA DO TRABALLO: Tese de doutoramento.

ANO DE REFERENCIA: 2017.

DIRECTORES: Jorge García Marín y Mauro Rodríguez Casal.

ACCESIBILIDADE AO DOCUMENTO: Biblioteca da Escola Universitaria de Traballo Social de Santiago de Compostela. Repositorio Minerva da Universidade de Santiago de Compostela. Ficha TESEO.

PALABRAS CLAVE:

Programa de educación e apoio familiar, Servizos Sociais comunitarios, Comunidade Autónoma galega, familias, situación de risco.

RESUMO

O Programa de educación e apoio familiar, é un programa comunitario básico de competencia municipal, que ten a súa orixe no ano 1994 na Comunidade Autónoma galega. Diríxese, fundamentalmente, a unidades de convivencia que se atopan en situación de vulnerabilidade e/ou exclusión social, e nas que existe maioritariamente a presenza de menores en risco de desatención. O seu obxectivo é detectar, previr e superar situacións de dificultade e impulsar procesos de cambio nas familias, favorecendo o adecuado exercicio das súas responsabilidades, a promoción de capacidades, a mellora da autonomía, e a integración e participación social, coa finalidade de fomentar a súa competencia en diversos aspectos da dinámica familiar.

A presente investigación, posibilita desde unha visión integradora das familias e das persoas atendidas desde o programa, profundar nas diferentes dimensións que lles afectan. Achega información relativa ás provincias galegas, analizando os colectivos e/ou sectores de poboación aos que dá cobertura o programa; ás persoas usuarias obxecto da intervención; a descrición das actuacións realizadas polos profesionais; así como as derivacións dos menores a outros sistemas sociais e de benestar. Desde as narrativas dos informantes clave entrevistados, descríbese e analízase a diversidade de realidades familiares e a demanda formulada aos Servizos Sociais; a dinámica relacional e os factores de competencia familiar; os procesos adaptativos da familia e a implicación con respecto ao cambio; a evolución e o uso dos recursos sociais; a imaxe e a actitude cara aos Servizos Sociais e aos seus profesionais; o contexto institucional desde o que se desenvolve a intervención; o rol do educador familiar, as actuacións e o establecemento da relación profesional; así como o traballo coa rede social e a retroalimentación entre sistemas.

METODOLOXÍA

A investigación realízase desde unha estratexia metodolóxica mixta (cuantitativa e cualitativa), cun deseño de triangulación concorrente, no sentido de que se recolle e analiza de forma simultánea a información, se interpreta esta nos resultados, e se integran as distintas achegas nas conclusións xerais.

Desde a metodoloxía cuantitativa, analízase o Programa de educación e apoio familiar nos 227 concellos que teñen o programa (representan o 72.3 % dos concellos de Galicia), abarca 6.708 familias e/ou persoas usuarias e a 13.428 menores. A información relativa ao programa, está recollida no Anexo VI do Decreto 99/2012 que regula os Servizos Sociais comunitarios e o seu financiamento. Os datos proceden do programa informático xestión do cofinanciamento dos Servizos Sociais municipais, que son remitidos anualmente polas entidades locais á Consellería de Política Social, coa finalidade de solicitar subvencións a través do Plan concertado. A información referida, foi facilitada polo Servizo de Coordinación de Servizos Sociais Comunitarios, e realizouse o tratamento desta co programa informático IBM SPSS Statistics versión 20. As probas dos estatísticos chi-cadrado e coeficiente de continxencia, revelaron asociación significativa entre as provincias galegas e as variables analizadas.

Desde a estratexia cualitativa, utilizouse unha mostraxe por conveniencia, e realizáronse entrevistas en profundidade e semiestruturadas a seis informantes clave. Para a selección das persoas que se van entrevistar, seguíronse os criterios de representatividade do discurso e dos significados, e non se fixou *a priori* o número de entrevistas, e estas

finalizaron no momento en que os datos adicionais non engadían novos significados á investigación, ao producirse a “saturación da información”. O tratamento e a análise das entrevistas realizouse co programa informático ATLAS TI versión 6.0.

RESULTADOS

Resultados do deseño cuantitativo

Os menores representan as 2/3 partes das intervencións realizadas desde o Programa de educación e apoio familiar en Galicia, seguido das persoas maiores e a xuventude. A Coruña é a provincia galega que presenta a porcentaxe máis alta de intervencións con menores (50.5 %), mentres que en Pontevedra maioritariamente se realizan coas familias (37.3 %). Ademais, Pontevedra é a provincia galega que presenta as frecuencias observadas máis altas nun maior número de colectivos atendidos desde o programa, e Lugo as máis baixas.

As actuacións máis desenvolvidas, son as realizadas no propio domicilio da familia (24.9 %), e Pontevedra é a provincia que presenta o valor porcentual máis alto (36.8%). En segundo lugar, as actuacións realizadas para a aprendizaxe de habilidades sociais representan o 17.9 %, e neste caso, a provincia da Coruña é a que ten o valor porcentual máis elevado (36.9 %). Respecto das actuacións de lecer e tempo libre, máis da metade realízanse na provincia da Coruña. En Galicia, as derivacións de menores co sistema educativo son as máis frecuentes, e Pontevedra é a única provincia galega na que todas as derivacións presentan unha frecuencia observada maior da esperada, e pola contra, en Lugo realízanse menos derivacións das que cabería esperar.

Resultados do deseño cualitativo

As familias do Programa de educación e apoio familiar, presentan características das familias multiproblemáticas, e son, con frecuencia, a multiproblematicidade transxeracional. Ademais, trátase de familias con dificultades na dinámica interna, na comunicación, e nas que existen problemáticas individuais en un ou varios dos seus membros. As familias non teñen a sensación de ter problemas, e acomódanse co tempo á situación que están a vivir, polo que non están motivadas para o cambio, aceptando cunha actitude pasiva a intervención do profesional. A imaxe que a familia ten de si mesma é, sobre todo, de incompetencia, con sentimentos de vergoña, incapacidade, baixa autoestima, soidade....

Nas familias do programa o máis habitual é a ausencia de demanda. Cando se presenta unha demanda aos Servizos Sociais, esta é puntual e relacionada, sobre todo, con dificultades económicas ou cos menores, e se

caracteriza pola solicitude dunha intervención baseada en cambios inmediatos, que non lle supoña ningún esforzo á familia. As familias con menores ou que están percibindo unha prestación económica, ven o profesional como un axente de control, séntense ameazadas pola súa actuación, e manteñen unha actitude defensiva e de temor cara o sistema, polo que, con frecuencia, teñen unha imaxe dos profesionais negativa, dado que predomina o imaxinario de que “quitan nenos”.

A evolución das familias no programa non é a desexable, e son frecuentes as recaídas. Ademais a permanencia da familia durante longo tempo no programa, favorece a súa cronicidade. Doutra parte, o uso elevado de recursos por parte da familia, pode ter un efecto “perverso” converténdoa en experta no sistema de Servizos Sociais.

A principal función do educador familiar, con respecto á intervención coas familias do programa, é a valoración dos seus aspectos positivos, empoderalas e darlles todo o protagonismo, transmitíndolles a mensaxe de que a súa situación ten solución. Favorécese unha boa relación entre a familia e o profesional, cando se incide nas súas potencialidades, e se establecen obxectivos cara ao cambio realistas, concretos, medibles, avaliáveis, alcanzables...

A intervención ten que ser abordada desde un enfoque integral que teña en conta o traballo coa rede, dado que é necesario compartir áreas, co que se evita, deste xeito, realizar intervencións fragmentadas. O traballo en solitario e a inexistencia de protocolos, son as maiores dificultades para o desenvolvemento do traballo profesional.

CONCLUSIÓNS XERAIS

Os resultados obtidos coa utilización de ambas as estratexias, son maioritariamente complementarios entre si. Aínda que hai visións significativamente diferentes entre ambas as metodoloxías, nalgúns aspectos case non se aprecian diferenzas respecto da información achegada.

Persoas usuarias coas que se intervén dende o programa: desde a estratexia cuantitativa trátase maioritariamente de persoas menores, e a metodoloxía cualitativa, esclarece que son familias en situación de risco ou de exclusión social, nas que as figuras parentais actúan con negligencia na atención aos menores. O risco xorde cando a situación se fai crónica, e a familia non avanza na dirección da autonomía.

Atención no domicilio: os resultados cuantitativos indican que, case unha cuarta parte das actividades realizadas desde o programa teñen lugar no domicilio, e o 28.9 % das actuacións están encamiñadas á aprendizaxe de habilidades sociais e domésticas. As persoas entrevistadas, sinalan que a

axuda a domicilio emerxe coma un dos recursos máis utilizados como reforzo ao programa, polo seu carácter complementario.

Poboación obxecto de atención: a infancia e a xuventude representan o 37.0 %, as persoas maiores o 15.6 % e a atención á muller o 14.2 %, outros colectivos como as minorías étnicas, as persoas toxicómanas, as persoas con discapacidade e as persoas dependentes, son obxecto de atención en menor medida. Desde a estratexia cualitativa faise referencia, case de forma exclusiva, ás familias multiproblemáticas con menores que presentan dificultades na dinámica relacional e comunicativa. Ademais os datos cuantitativos, mostran que o 7,5 % das actuacións están relacionadas coa inserción social, e as persoas entrevistadas sinalan maioritariamente, problemática económica e laboral, adicións e violencia no contorno familiar.

Derivacións de menores entre sistemas: os datos cuantitativos indican que, o 59.4 % das derivacións cos menores se realizan co sistema educativo, o 24.8 % co sistema sanitario, e o 15.7 % cos servizos especializados. Estes sistemas, tamén son sinalados como fundamentais desde as narrativas das persoas entrevistadas, pero apuntan a ausencia de demanda ou petición de axuda desde a rede social, sinalando dificultades de coordinación e, sobre todo, de colaboración entre a Administración autonómica e a local, no relativo á protección dos menores.

